

Vlinderstichting na kwart eeuw nog steeds hard nodig

foto Henk Bosma

Met sommige vlinders gaat het goed. Maar helaas zijn er meer soorten te vinden die het moeilijk hebben. Versnippering, klimaatverandering en andere milieufactoren maken het veel soorten moeilijk. Het 25-jarig jubileum van De Vlinderstichting is een mooie aanleiding om eens te kijken hoe het nu staat met de vlinders.

- Ineke Koopmans, Vlinderstichting

In Nederland komen meer dan 2200 soorten vlinders voor. Deze vlinders zijn verdeeld over 21 families en ingedeeld in twee groepen: de microvlinders of kleine vlinders (circa 1300 soorten) en de macrovlinders (zo'n 900 soorten). De macro's zijn weer onderverdeeld in de dag- en de nachtvlinders. Van de 900 soorten macro's in Nederland, behoren er 53 tot de dagvlinders. Verspreid over heel Nederland zijn routes uitgezet waarop overal, op dezelfde manier, vlinders worden geteld. Dankzij deze monitoring kan De Vlinderstichting de vlinderstand in Nederland goed volgen. Het blijkt slecht te gaan met de dagvlinders: vijftig jaar geleden telde ons land nog 70 soorten, nu zijn nog dat er maar 53, waarvan er 33 bedreigd tot ernstig bedreigd zijn. Vaak wordt overigens gedacht dat soorten die achteruit gaan voornamelijk zeldzame soorten zijn. Maar ook met de algemene soorten (soorten die niet op de Rode Lijst staan) gaat het niet allemaal even goed.

Gelukkig is er een aantal soorten waarmee het wel goed gaat, waaronder de gehakkelde aurelia, het boomblauwtje, het groentje, de eikenpage en de koninginpage. Deze laatste soort werd vroeger alleen af en toe in Zuid-Limburg werd waargenomen, maar kun je tegenwoordig in het zuiden eigenlijk overal wel zien.

Aan de andere kant zijn er helaas tien algemene soorten die in aantal afnemen; met het zwart- en geelsprietdikkopje, de kleine vos, de citroenvlinder en de dagpauwoog gaat het zelfs erg slecht. Wat opvalt, is de splitsing tussen generalisten en specialisten. Oftewel: de groep die zich gemakkelijk aanpast aan veranderende omstandigheden en de groep die veel eisen stelt aan haar omgeving. De eerste groep weet zich de laatste 15 jaar duidelijk beter te handhaven.

◀ Eikenpage ▼ Koninginpage

foto Kars Veling

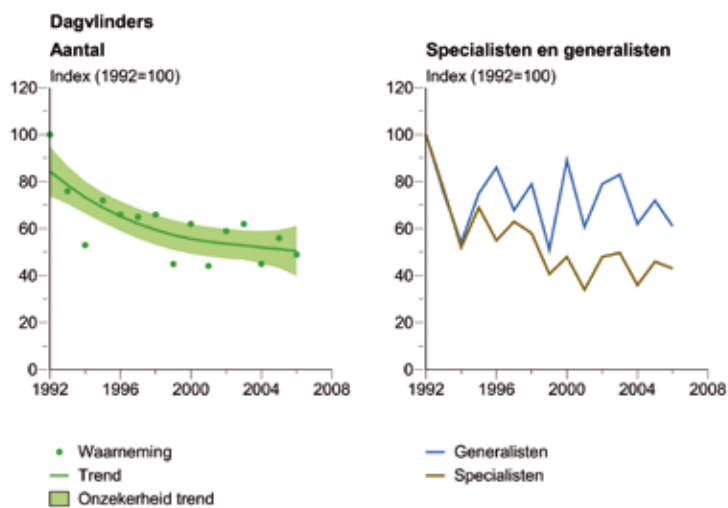

De afgelopen 25 jaar zijn er gelukkig bijna geen vlindersoorten meer verdwenen in Nederland. Wel staan er een paar op de nominatie, zoals de veenbesparelmoervlinder en de kleine heivlinder. De achteruitgang van dagvlinders is niet door één factor te verklaren, maar door een complex daarvan, met grofweg als oorzaken: verdwijnen van leefgebied, kwaliteitsverlies door vermesting, verzuring en verdroging, kwaliteitsverlies door veranderd beheer, versnippering en veranderd klimaat. Dagvlinders behoren tot de meest bedreigde diergroepen van Europa, mede doordat ze doorgaans meer eisen stellen aan hun leefgebied dan andere diergroepen. De achterenvolgende levensfasen van een vlinder stellen meestal verschillende randvoorwaarden aan hun leefgebied.

Warmbloedig

Vlinders zijn warmbloedige dieren; het begin van de vliegperiode wordt voornamelijk door de buitentemperatuur bepaald. Juist daarom wordt vaak gedacht dat klimaatverandering gunstig is voor vlinders. Voor sommige soorten, zoals de koninginpage, is dit inderdaad het geval. Maar niet alle soorten breiden zich uit. Al vliegen er in warme, droge zomers wel meer vlinders, voor de voortplanting kan het funest zijn. De rupsen bijvoorbeeld, vinden dan onvoldoende voedsel en sterven.

Daarnaast hoeft opwarming van het macroklimaat niet parallel te lopen met die van het microklimaat. En het microklimaat is nu juist de plaats waar de eitjes en rupsen van dagvlinders zich ontwikkelen. Tijdens warme winters beginnen planten eerder te groeien en dat zorgt voor veranderingen in het microklimaat. Soorten die als pop of vlinder overwinteren, zijn in het voorjaar klaar om uit te vliegen en hebben daarom minder last van veranderingen in het microklimaat dan soorten die als ei of rups overwinteren.

Bron: NEM (Vlinderstichting, CBS).

CBS/MNC/jul07/1386

foto Jaap Bouwman

foto Chris de Swaay

De kleine heivlinder komt voor op zandverstuivingen

Op Nederlandse schaal zijn soorten die als ei of rups overwinteren dan ook met 63% afgenomen sinds 1992, terwijl soorten die als pop of vlinder overwinteren geen duidelijke toe- of afname vertonen.

Vlinders op de hei

Grote heidegebieden zoals wij die nu kennen komen van nature niet in Nederland voor, die zijn door menselijke invloed ontstaan. Door kap van bossen, begrazing en plaggen werden de gronden steeds armer. Uiteindelijk hield zelfs op veel plekken de struikheide het niet meer uit, en ging het zand stuiven. Maar een aantal planten en dieren, waaronder vlinders, voelde zich prima thuis op die arme heide. De kleine heivlinder komt voor op zandverstuivingen, de kommavlinder leeft op de overgang naar droge heide en de heivlinder is op grote oppervlaktes heide aanwezig.

Maar veel dagvlindersoorten van de heide zitten tegenwoordig in de problemen. Heide is sterk afgenomen in de laatste 150 jaar: van 600.000 naar 36.000 hectare. De vlinders die traditioneel voorkomen op de heide, doen het allemaal slecht. Van alle vlindersoorten die de heide als leefgebied hebben, zag je in 2004 nog minder dan 10% van het aantal dat in 1992 werd waargenomen. Een van de belangrijkste oorzaken van de huidige achteruitgang lijkt het sneller dichtgroeien van het

leefgebied door vermeting en verzuring. Een andere negatieve ontwikkeling is de opkomst van invasieve soorten als het grijs kronkelsteeltje (*Campylopus introflexus*), dat harde matten op het zand vormt en leefgebieden ongeschikt maakt voor specialisten die op deze stuifzanden voorkomen.

Daarnaast is versnippering funest voor weinig mobiele soorten, zoals bijvoorbeeld het heideblauwtje. Ze kunnen zich niet of nauwelijks van het ene naar het andere gebied verplaatsen, en is een soort eenmaal van een 'snipper' verdwenen, dan is de kans klein dat deze plek opnieuw gekoloniseerd wordt.

Een schrijnend voorbeeld is de kleine heivlinder. De biotoop van deze soort bestaat uit een afwisselend landschap van zandverstuivingen met buntgrasvegetaties en verspreid enkele pollen struikheide en bomen. Kwam de kleine heivlinder begin vorige eeuw nog voor in het westen van Noord-Brabant en in het noorden van Limburg, tegenwoordig leeft deze soort op slechts één plaats in Nederland. De achteruitgang van de kleine heivlinder is goed te verklaren wanneer men de topografische kaart van 1900 naast een actuele topografische kaart legt. Van stuifzanden en droge heidecomplexen resteert nog slechts 3%. Daarbij komt nog dat de verschillende gebieden door wegen of steden van elkaar zijn gescheiden. De vroegere grote populatie werd daardoor opgedeeld in verschillende kleine populaties, die veel kwetsbaarder zijn. Daarnaast werden veel deelgebieden te klein om een levensvatbare populatie te herbergen.

Voor het behoud van deze soort is het van levensbelang dat het resterende leefgebied niet dichtgroeit. Dit kan bijvoorbeeld door extensieve begrazing. Hierdoor blijft de biotoop met stuivend zand, open grond, schraal grasland met vrijstaande pollen struikheide, buntgras en kortmos en enkele vrijstaande bomen behouden. De afgelopen jaren zijn er verschillende projecten gestart om stuifzanden te herstellen, maar

Biotoop van de Eikenpage

foto Kars Velling

de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de vooruitzichten voor de kleine heivlinder niet erg goed zijn.

Vlinders in het bos

Verdroging is in Nederland een wijdverbreid probleem. Ook voor veel vlinders is verdroging een belangrijke oorzaak van achteruitgang. Een bijkomend effect is vaak verzuuring: door de ontwatering kan de zuurstof dieper in de bodem doordringen en worden organische stoffen sneller afgebroken. Planten die in de ruigte gedijen, profiteren van de vrijkomende voedingsstoffen met als gevolg dat de schralere soorten verdwijnen. In de Nederlandse bossen heeft verdroging voor bijvoorbeeld de kleine ijsvogelvlinder negatieve gevolgen. De kleine ijsvogelvlinder was vroeger een algemene soort, maar staat tegenwoordig op de Rode Lijst als bedreigd. In 1995 stond de soort nog als 'kwetsbaar' te boek. Kamperfoelie en open water vormen twee belangrijke habitatvoorwaarden voor de kleine ijsvogelvlinder. De rupsen zijn kieskeurig, en eten slechts het blad van kamperfoelie. Vochtige bossen met kamperfoelie in de ondergroei zijn van levensbelang voor deze soort. Het grootschalig bosbeheer in de jaren zestig heeft dan ook zijn tol geëist. Geschikte leefgebieden veranderden in uniforme, groene kapvlakten en rechte bosranden. Veel kamperfoelie werd uit deze productiebossen verwijderd. Daarnaast is een groot deel van de Nederlandse bossen verdroogd. Ook dit kwam de ontwikkeling van kamperfoelie niet ten goede, zodat leefgebieden ongeschikt werden.

Gelukkig kan de kleine ijsvogelvlinder zich bij een geschikt bosbeheer handhaven en mogelijk zelfs weer uitbreiden. Door verdroging van bos tegen te gaan en te zorgen voor voldoende open plaatsen ontstaan geschikte leefgebieden voor deze soort. De natuurfunctie is daarbij belangrijk: open plekken, natte gedeelten en niet te vergeten kamperfoelie. In re-

foto Henk Bosma

foto Chris de Waay

Door te zorgen voor voldoende open plaatsen ontstaan geschikte leefgebieden voor de Kleine ijsvogelvlinder

cente jaren lijkt een licht herstel van de kleine ijsvogelvlinder waarneembaar. Bovendien profiteert niet alleen deze soort van dit beheer, ook andere vlinders die in bosranden leven zijn hierbij gebaat.

Anders inventariseren

Het is voor soortbescherming essentieel dat populaties goed in kaart worden gebracht. Dat is niet altijd even eenvoudig. Kleine pages bijvoorbeeld, leven een verborgen bestaan. Het inventariseren van een aantal soorten uit deze familie vraagt een creatieve aanpak. Het grootste deel van zijn leven brengt de eikenpage door in de boomkruinen, waardoor hij dus moeilijk is waar te nemen. Af en toe wagen de vlinders zich op de grond, en kunnen dan geteld worden. Maar eikenpages zijn misschien wel veel talrijker dan we op dit moment weten.

Tijdens de zeer hete periode in de zomer van 2006 werd dit mooi geïllustreerd door een waarneming van Guido Smeets bij de Kluis (Schin op Geul). Op 19 juli zag hij daar meer dan honderd eikenpages op lage struiken in de schaduw zitten. Door de hitte waren ze uit de boomkruinen verjaagd en nu

Eitje van de Eikenpage

foto Henk de Vries

waren ze goed te zien en te tellen. Bij normale weersomstandigheden zouden op deze plek waarschijnlijk hoogstens vijf tot tien exemplaren zijn geteld.

Overall waar grote eiken staan, zou de eikenpage dus voor kunnen komen. De soort stelt verder geen bijzondere eisen aan het leefgebied. Als er een combinatie aanwezig is van zomereiken met vuilboom of sporkehout dan worden op deze struiken regelmatig drinkende eikenpages gezien. Op andere nectarplanten worden eikenpages maar weinig waargenomen. De soort kan ook overleven op plaatsen met weinig tot geen nectarplanten omdat ze veel van hun voedingsstoffen van de bladeren van de eik aflikken, naast allerlei andere stoffen ook luizenmelk (zoetstof uitgescheiden door bladluizen).

Bij het inventariseren van de eikenpage is men gelukkig niet helemaal afhankelijk van vlinderwaarnemingen. Deze soort overwintert als eitje (net als een aantal andere kleine pages, zoals de sleedoornpage en de iepenpage) en van juli/augustus tot het volgend jaar maart/april zijn deze te vinden. Zowel in Nederland als in Duitsland en Oostenrijk is al ervaring opgedaan met het zoeken van eitjes. Het blijkt dat er een goede vindkans is als je weet waar en hoe je moet zoeken. Als je er oog voor krijgt zijn eitjes van eikenpage en sleedoornpage heel goed te vinden. Het zoeken van eitjes is echt winterwerk, de witte eitjes zijn op de kale takken zichtbaar. In het stedelijk gebied, waar de bomen vaak hoog worden opgesnoeid, kan het zoeken naar eitjes van de eikenpage lastig zijn. Een flinke najaarsstorm kan daar een handje in helpen, omdat op de afgewaide takken prima gezocht kan worden. Het zoeken naar eitjes levert regelmatig vondsten op, ook op plekken waar de vlinder zelf nog niet eerder gezien was.

Specialiseren in specialisten

Met de generalisten onder de vlinders gaat het over het algemeen goed, maar met de specialisten zoals het donker pimperlblauwtje, de grote vuurvlinder, de kleine heivlinder en het gentiaanblauwtje is het slecht gesteld. De Vlinderstichting richt haar aandacht daarom nu vooral op deze soorten. Met beschermingsplannen voor gericht beheer en advies op maat doet De Vlinderstichting er alles aan om deze bijzondere soorten voor Nederland te behouden. ♦

Meer informatie:

De dagvlinders van Nederland, verspreiding en bescherming - Bos, F., Bosveld, M., Groenendijk, D., van Swaay, C., Wynhoff, I., De Vlinderstichting (2006). Te bestellen via www.knmuitgeverij.nl en www.vlinderstichting.nl.

Op 22 juni 2008 is het precies 25 jaar geleden dat De Vlinderstichting werd opgericht. En dat wordt gevierd! In 25 jaar heeft De Vlinderstichting veel bereikt voor vlinders en libellen, maar aandacht blijft nodig. Het Vlinderstichting jubileumjaar 2008 staat bol van activiteiten en feestelijkheden, zoals een jubileumboek, een vlinderwandelweekend en een waarnemersdag. Meer informatie over de activiteiten: www.vlinderstichting.nl of info@vlinderstichting.nl.

ADVERTENTIE

voor
aanleg
en
onderhoud
in de
buitenruimte

Vaarkamp

groen en recreatie
bos, natuur en landschap
grond, wegen en water

Ede—0318-236111
info@vaarkamp.nl
www.vaarkamp.nl